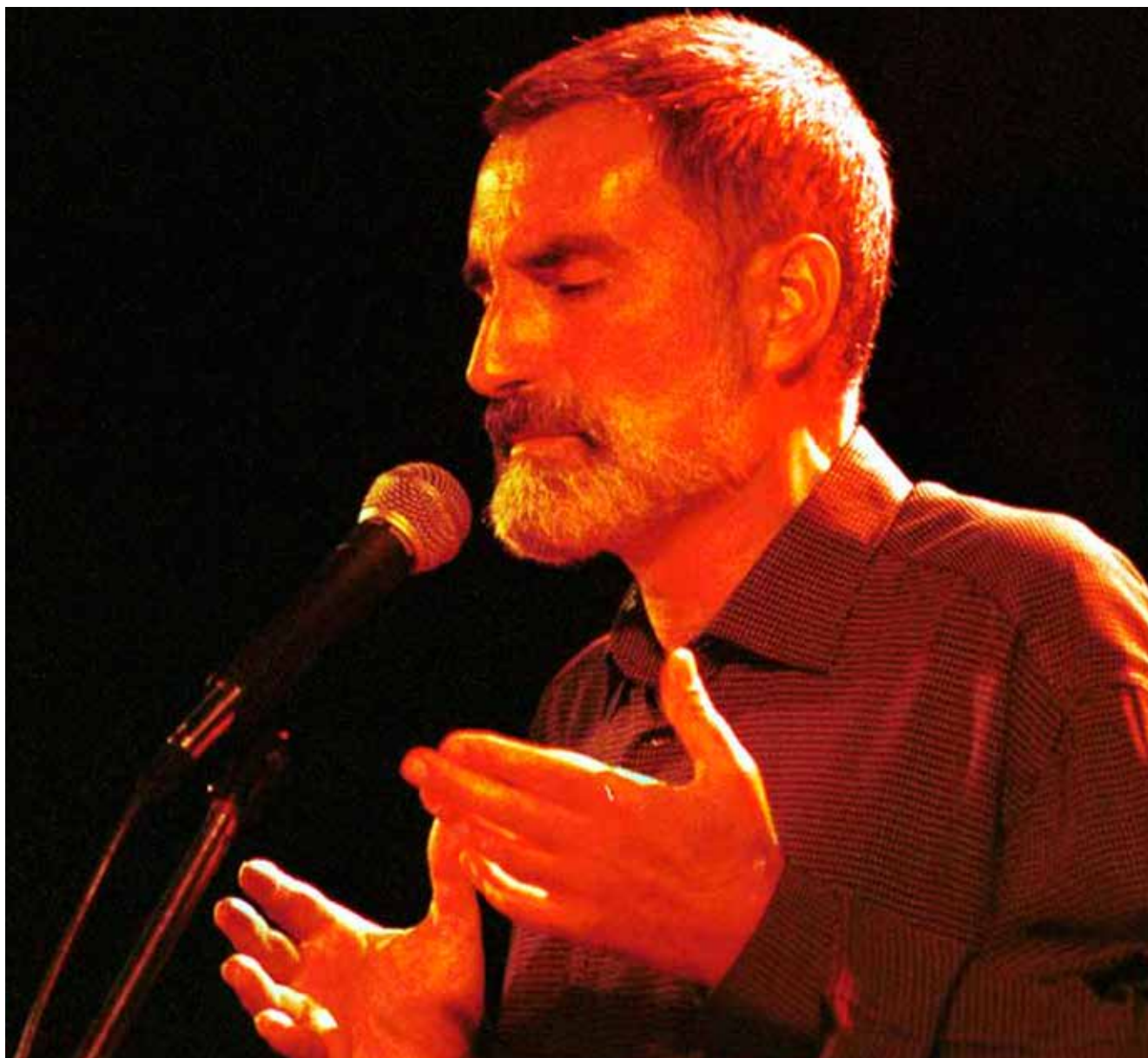

2011

XABIER LETE ETA HERNANI

Joxan Goikoetxea
(HERNANI 2011)

Argazkiak: <http://www.badok.info/artista>

Xabier Letek bizileku asko izan zituen. Batzuk fisikoak eta besteak espiritualak. Lehenengoetan bere bizipenek hartu zuten aterpe, eta bigarrenek haren mundu poetikoa eta berak sortutako kantuetako hitzak inspiratu zituzten. Katalunia, Iparralde, Italia edo Nafarroa izan ziren unibertso horietako batzuk. Hernaniko herriarekin ere harreman estua izan zuen, bizipenekin lotutako harremana izan zen gehiago, eta horretara hurbiltzea da artikulu honen asmoa.

2006ko ekainaren 17a. Hernanin urtero Sanjoanen aurretik egiten den jaietako iragarpen kontzertuan Xabier Leteren omenezko pieza bat interpretatu zen. Herriko abesbatzek, musika bandak eta txistulariek, denek elkarrekin, zortzi doinuz osatutako pot-pouri hunkigarria eskaini zuten Adiskide bat bazen izenburupean. Ohore handia izan zen hernaniar guztiontzat. Xabierrek horrelako omenaldi eta errekonozimenduak asko maite ez bazituen ere, oraingo honetan lehenengo ilaratik ikusi eta entzun zuen emanaldia, eta hunkiturik erakutsi zuen haren eskerona, bere alderik humanoena erakutsiz, dagoeneko oskol guztiak gainera kenduta, berekiko mirespena erakusten zuten ikusleengana hurbildu nahi izan baitzuen bizitzako azken urteetan.

Mende erdi atzera egin beharko genuke Xabierrek Hernanirekiko zeukan lehen oroitzapenaren bila joateko. Haren betiko lagun Antton Valverdek esaten duenez, gazte garai hartako udaldiak Oiartzunen ematen zituen, familiaren etxean. Bien arteko adiskidetasuna 50eko hamarkadako lehen urteetan hasi zen. Gazte pentsakor bat gogoratzen du herriko sarrerako petrilean eserita, gogoetatsu. Xabierrek zioen Oiartzungo plazan bi trafikoko seinale zeudela. Batek zioen: Lesaka 30 km; besteak: Hernani 15 km. Bere umore eta ironia bereziarekin esaten zuen umetatik bigarren leku hori toki misterioitsu eta garrantzitsua begitantzen zitzaiola, eta erakarri egiten zuela.

Orduan ez zuen pentsatzen urte batzuk geroago, 1968an, ezkondu eta bizitzera, ez Hernanira, baina bai handik oso hurbil, Urnietara, Iriondotarren etxera, joango zenik. Agian ez zen izango berak imajinatutako paisaia.

“Nik amesten dudana aberria, izan nahi nukeena, Iparralde bezalakoa da. Gizonaren neurritan egindako lurraldea da: ez da handia, ezta txikia ere; herriak guk han behean dauzkagunak baino zainduagoak daude; eta bertako jendeak, guk baino izaera xamurragoa dauka”. Xabierrek Ipar Euskal herriko euskaldunek hizkuntzarekiko duten maitasuna miresten zuen: *“Hemen, Iparraldean, dotoreago hitz egiten da. Osasuna banu, pare bat urte emango nituzke bertan, frantses eta euskara gehiago ikasteko”;* esan zion behin Irulegi Irratiko kazetari bati.

Urte haietan, dagoeneko poesiaren uretan murgildurik, puri-purian zegoen *Ez dok amairu* taldearekin kolaboratzen hasi zen. Kolaboratzaile gisa kantuen hitzak egiten eta antolakuntza lanetan laguntzen hasi bazen ere, azkeneko bere konposizioak abestu ere abesten zituen. Urte batzuk geroago aitortu zuen abeslari gisa zeukan talentuaz konbentziturik zegoelako baino, gehiago egiten zuela Lourdesengandik hurbil egoteko.

Xabierrek 1966ko martxoan egin zuen lehen emanaldia *Ez dok amairu* taldearekin; ezin, beraz, haren

ahotsa entzun talde horrek Aitor antzokian urte horretako urtarrilaren 9an Santa Barbara elkarteak antolatutako emandako kantaldian.

1971ko urrian izan zuten hernaniarrek Xabier Lete kantuan entzuteko aukera; Galarreta pilotalekuan izan zen, *Baga, biga, higa... sentikarai* ikuskizuna aurkeztu zutenean.

Aipatzekoak dira, halaber, Lourdes Iriondorekin batera Urumea Ikastolak antolatutako jaialdietan egiten zituen kolaborazioak. Lourdesek, azken kantaldia hain justu Galarretan 1978. urtean egin zuena, gorputz espresio eta antzerki eskolak ematen zituen gure ikastolan, gogo handiz eta dena emanda gainera; lan hori bereziki Urnietako Egape ikastolan egin zuen.

Urte haietan argitaratu zituen Xabierrek bere disko-lan garrantzitsuenak, eta, Antton Valverderekin batera, Bertso zaharrak eta Txirritaren bertsoak grabatu zituen, haren unibertsoak, ezinbestez, Hernanira hurbiltzen zuelarik. Nork ez ditu gogoratzen Arano eta Donostia artean dama harekin ibilitakoak, Andresek bere andregaiari izeneko bertsoan kontatzen direnak.

***Etxetik Hernanira joan giñan oinez,
birian hitz pottolo ederrak esanez,
Donostira tranbia noiz zeguen galdez
Frantzesarekin igual hasitzen zen ingles,
erderaz ere fuerte naiz bate jakin ez.***

***Hurrengo egunian jo degu Hernanin
tranbian mano-mano begira elkarri
han erosi nituen sehi pañuelo zuri
agua koloniatik beste botilla bi
orduan zapuztu zan nire birjiñ hori.***

Bai, Txirrita bertsolari handiarengan bazegoen zerbait Lete bereziki erakartzen zuena. Bere garaiko narratzaile eta kronista bikaina izaki, horrek bultzatu zuen Valverde eta Lekuonarekin batera proiektu hartan buru belarri sartzerara; bertsolaritzari halako ekarpena egin zion, Biblia moduko bat bilakatu.

Garai hartan, eguneroko erosketak eta enkarguak egitera etortzen zen Xabier Hernanira. Oso gustukoa zuen, eta bizitza osoan egiten jarraitu zuen. Lan horien artean, izeba bati laguntzeko ohitura zeukan, eta, goiz erdi aldera, biak elkarrekin Zinkoenea tabernara joaten ziren indarrak berritzera. Kafesnea edo salda hartzerara, beti mahai berean esertzen ziren. Detailtxo horrek ez luke bestelako garrantzirik izango, baina kontua da Goizuetako autobus-korreoan noiz iristen zen jakinik, hamaiketako haietan goizuetarren tertuliekin bat egiteko ahalegina egiten zuela berak. Haien hizkera, esapideak, pasadizoak eta istorioak xehetasun osoz gordetzen zituen go-goan nahiz oroimenean.

Xabierrek ordurako erakutsia zuen poesiarako zeuzkan talentu eta kalitate ezin ukatuzkoak. Lehen lana 1968an argitaratu zuen, *Egunetik egunera orduen* gurpilean izenburupean. Lete sakon eta kritiko agertu zen, herri urratu eta bortxatu batean, "dena ala ezer ez" politikaren aurrean bere lekua aurkitu nahian.

Orduantxe, Hernaniko Udalak literatur sari batzuk sortzea erabaki zuen. Lete aurkeztu eta Poesia Saria irabazi zuen 1970. urtean. Hona hemen sari horien inguruan sarrera gisa emandako testu bat, epaimahaiaren erabakia eta saritutako poesia haietako bat, gero 1971. urtean argitaratu zena.

“La última década ha sido, sin duda, la de mayor proliferación de premios literarios. Los unos, encubiertos: negocios editoriales montados bajo la tramoya de un lanzamiento u oportunidad a nuevos valores, con pingües beneficios a expensas de inteligentes campañas publicitarias; otros, los menos, de honrada ayuda al novel, con sacrificios de una organización, sin gran aparato social, cenas de gala ni oropeles de discursos huecos.

Estos últimos, y aun destacando el gran sentido altruista de su mecenazgo literario, carecen de la adecuada proyección en el tiempo; de la presencia física que toda obra necesita: su publicación.

Todo se reduce, pues, a una dotación en metálico, los comentarios propios entre un círculo de amigos, y una reseña en la prensa diaria.

Conscientes de esta carencia, la empresa Solidaduras y Productos Auxiliares, S.A., y el Ilustre Ayuntamiento de Hernani, han establecido estos premios literarios con una dotación en metálico, y la publicación de las obras galardonadas, cuyo volumen tenéis en este momento en vuestras manos bajo el título genérico «Premios Literarios Hernani».

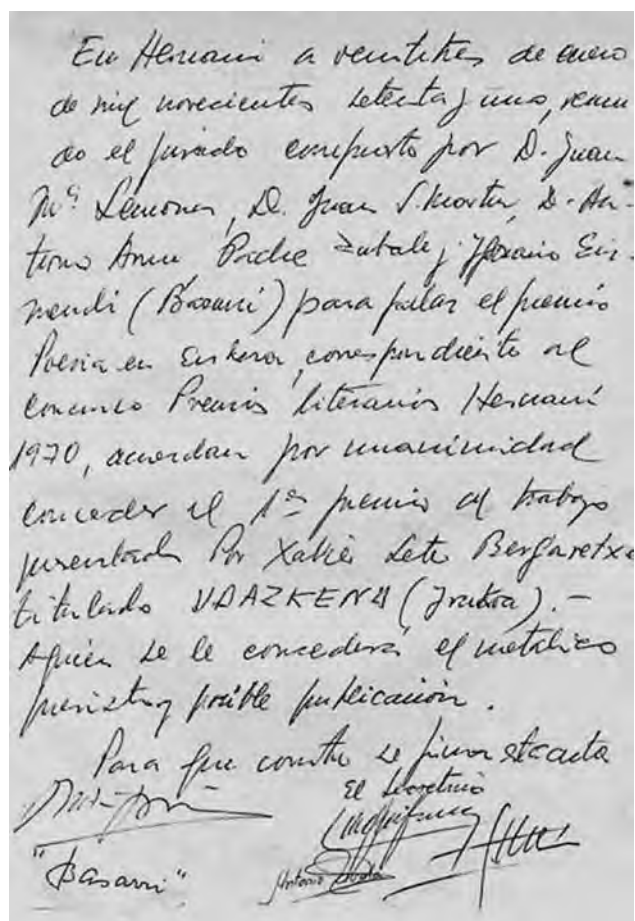
Y este es, a mi juicio, su gran acierto; su verdadera ayuda a las Letras –castellanas y vernáculas– que, lamentablemente, no abunda en el País Vasco, tan dado, sin embargo, a otras manifestaciones artísticas.

Leed, pues, con cariño, la escondida emoción de los poemas de Xavier Lete, joven e indiscutible valor de la actual poesía euskérica.

Con ello, sinceramente, habremos hecho honor a esta publicación y al mecenazgo ejemplar de una empresa industrial, entre cuyas fabricaciones cuenta con productos, que, aunque no produzcan dividendos, sí se cotizan en la bolsa de valores del espíritu.”

Longinos G.Celeyro

Acta del fallo de los Premios Literarios - 1970.

En Hernani a veintitrés de enero de mil novecientos setenta y uno, reunido el jurado compuesto por D. Juan Mari Lecuona, D. Juan San Martín, Antonio Arrue, Padre Zabala y J. Ignacio Eizmendi (Basarri) para fallar el premio Poesía en Euskera, correspondiente al Concurso Premios literarios Hernani 1970, acuerdan por unanimidad conceder el 1º premio al trabajo presentado por Xabier Lete Bergaretxe titulado UDAZKENA (irukoa). - Aquí se le concederá el metálico previsto y publicación.

Para que conste se firma esta acta

Mari-jon
"Basarri"

el secretario
Antonio Arrue

En Hernani a veintitrés de enero de mil novecientos setenta y uno, reunido el jurado compuesto por Juan Mari Lecuona, Juan San Martín, Antonio Arrue, Padre Zabala y J. Ignacio Eizmendi (Basarri) para fallar el premio Poesía en Euskera, correspondiente al Concurso Premios literarios Hernani 1970, acuerdan por unanimidad conceder el primer

premio al trabajo presentado por Xabier Lete Bergaretxe titulado UDAZKENA (irukoa), a quien se le concederá el metálico previsto y publicación.

Para que conste se firma esta acta...

Xabier Lete:
Udazkenean (irukoa)
Ernani Saria, 1970.
Itxaropena argitaldaria, Zarautz.

... eriotzari ...
... maitasunari ...
... gizon eroriari ...

GIZON ERORIA
(Martin Luther King zenaren oroimenez)

Nork zion:
«odolak ez dakar
odola besterik,
ez dut sekulan
indarkeriz jokatuko»...?

Lurpean sisaren erreinuak agintzen du
eta otsoenak lurraren gainean,
orain eta beti.

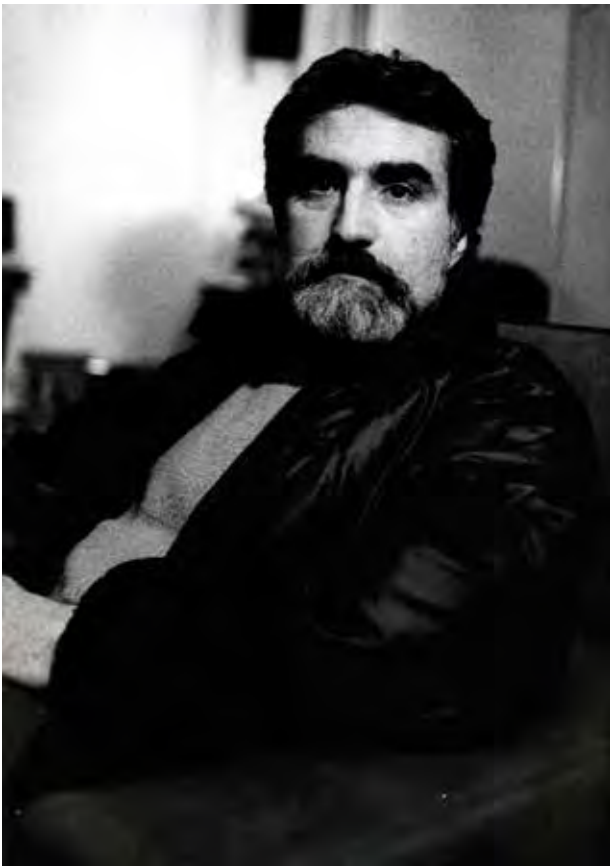
Indarrez bota zituen lurrak
itxasoko urak
zeruen azpian tokia egiteko
eta indarrez dabil gizona
behar duen ogia
egunero jateko.

Armak ez diralako
bakearen bide,
baiñan oso gauza gutxi irixten da
itzen birtutez
armarik gabe.

Mundu hontako legeak
biolentzizko ordenaren
semeak
izanik,
biolentzizko maitasunak
ekarri lezake
ordena berri baten
justizia bakar hori.

Nork zion:
«odolak ez dakar
odola besterik,
ez dut sekulan
indarkeriz jokatuko»...?

Ordaiña garextiegia zure bakearena
orain lurpean
ilotzik usteltzeko.

70eko hamarkada bukaeran eta 80koaren hasieran sorkuntza lana, bai musikakoa eta baita literaturakoa ere, aldi batez baztertu zuen. Antton Valverderekin kantaldiak egiteko bitartekorik ezak eta interes faltak, batetik, eta Urrats desbideratuak (1981) liburuaren argitalpenak, bestetik, aro berri bat irekita, politika munduan buru belarri sartzea erabaki zuen. 1980ko hamarkadan, Gipuzkoako Foru Aldundiko zuzendari nagusi izan zen lehenik, eta kontseilari gero; baina, osasun arazoak tarteko, jarduera publikotik betiko aldendu zen laster.

Ordura arteko azken literatur lan hartan, Nietzsche-ren ikuspegia zeukaten hausnarketa filosofiko berriak erakutsi zituen Letek. Esther Zarruaren iritziz, “salbazio bakarra ihesaldian dago; baita dramatikoenean ere, heriotzean. Poeta mundu honetaz gogaitua dago, eta bertatik alde egin nahi du nolabait ere”.

Ezin dugu ahaztu, politikan jardun zuen bitartean, ideologikoki nahiko banatua zegoen gizarte batekin desadostasun eta tirabira bat baino gehiago izan zuela. Zenbaitetan, oraindik ere ironia puntu batekin, Txirrita zaharraren bertsoak gogoratzen zituen, hernaniar baten baino gehiagoren ondotik pasatzerakoan sentitzen zuena maisuki adierazten baitzuten:

**«... Begiyak balak baldin balitu
tirako luke pozikan »**

Laurogeiko hamarkadaren bukaeran, Xabier Lete gaixotu egin zen; eritasun kronikoa eta progresiboa, azken egunera arte bidelagun izan zuena, eta bizi-modua erruz baldintzatu ziona. Artean Lourdes ere gaixorik zegoela, biak elkarrekin ekin zieten bizitzako azken hogeitun urteei, sorkuntza mailan askoz ere apalago, tartean etenaldiak eginez, eta gero berri ere sorkuntza lanera itzuliz.

Itzulera horietako batean, 1993an, Xabier Letek bere azken emanaldia eskaini zuen Hernanin. 1993ko urriaren 29an eta 30ean, Biteri Kultur Etxeko erabilera anitzeko areto berriaren inaugurazioa zela eta, bi kantaldi antolatu ziren, bi egunetan, Biteri txiki geratu baitzen horrelako ikusmina piztu zuen ekitaldirako.

Argazkia: Hernaniko KRONIKA

Kantaldi horren antolakuntza polemikaz zipriztindurik egon zen, udal politikak eta Euskal Herri osoak bizi zuten egoera korapilatsuaren erdian. Urriaren 29an, ostirala, lehen kontzertuaren egunean, Julio Iglesias Zamora, 116 egunez bahituta egon ondoren, aske utzi zuteneko notizia iritsi zen.

Antton Adarragak, Leteren jarraitzaile sutsu eta leialak, lore sorta bat eman nahi izan zion Xabierri giro berezi hartan, gaixorik egonda ere, kontzertu hori emateko egin zuen lana eta ahalegina eskertzeko.

Hala ere, Xabierrek triste gogoratzen zuen orduko kapitulu hura, artean gatazkaren inguruko bere ikuspegi ilunenek gainezka egiten baitzioten. Urtebete geroago, urtekari honetarako artikulua bat idatzi zuen, Aberriaren amets eder galdua izenarekin. Aukeratu ditudan testuek argi erakusten dute zer pentsatzen zuen nazionalismoari eta abertzaletasunari buruz.

“Aberria izan daiteke fisikoa, lurralde bat; mentala, ideia eta sugestio intelektualen mundua; izpirituala, artistarentzat, sinestunarentzat, ederzalearentzat; planetarioa, kosmikoa, etabar. Eta gainera, aberri partikularrak leudeke. Sufrimendua, adibidez, ez al

da aberri bat? Liburuak ez al dira beste aberria? Edo humanismo unibertsala, ulermenaren eta pietatearen bitartez gizaldia 'aberkideen' esparru bakar iza-tera eraman lezakeena...".

*"Aberria atxikimendu bat da, zenbat eta izpirituala-
goa orduan eta sakonagoa".*

*"Nik askotan pentsatu izan dut aberria, nunbait bal-
din badago, ez dagoela ez ideologietan, ez politikoen
erranetan, aberria egiaz une bakan eta harrigarrie-
tan nabaritu izan dut: udako gau epel batean belar
usai bat sentitzean; kanta zahar batzuk entzutean;
baserritar adinduekin mintzatzean... edo, agian,
urruneko hiri argitsu miresgarriaren irudia begiz-
tatzean".*

1999ko irailean eman zuen zuzeneko azken emanal-
dia. Errenterian izan zen, Kilometroak-en ekitaldien
barruan. Kanturako indarrak ia agortuak zituelarik,
idaztearekin konformatu behar izan zuen gero. Eta
osasunez oso makal zegoela, Lourdes hiltzen ikus-
teko kolpe lazgarria jasan behar izan zuen. 2005eko
abenduan izan zen.

Beretzat ere azken kolpea izango zela bazirudien
ere, indarrak bildu eta bere literatur sorkuntzako
azken txanpari ekiteko adorea izan zuen.

Halaxe eskatu zion Lourdesek hil aurretik: "Bizi
zaitez, Xabier, bizi, baina izan dadila zerbait ederra
sortzeko...".

Lourdes hil eta hilabete gutxira, maiatzaren 13an,
kontzertu bat egin zen Agustindarren komentuan,
abenduan Urnietan antolatzekoa zen omenaldiaren
aurreko ekitaldi gisa. Bientzat hain kuttuna zen leku
horretan egon nahi izan zuen Xabierrek. "Errota za-
har maitea"ren negar zotina inoiz baino tristeago
izan zen egun hartan:

***Negar egiten dezu
alea txetzean.***

***Ni ere triste nabil
zutaz oroitzean.***

Artikuluaren hasierako datara itzuliko gara berriz:
2006ko ekainaren 17ra. Oholtza gainean zeuden
taldeak "Adiskide bat bazen" elkarrekin interpreta-
tzen ari zirela, ikusleak ere bat-batean kantuan hasi
ziren. Hunkigarria izan zen. Kontzertua bukatu ze-
nean, garbi dago zein izan zen nire galdera:

- Zer moduz, Xabier?

*- Aurrean entzun dudana oso ondo,
bai nan atzetik entzundakoa, hobeto...*

Lourdesek azken borondate gisa esandakoak bultza-
turik, bere poesia lanik sakonena eta emankorrena
bukatzea lortu zuen: *Egunsentiaren esku izoztuak*
(2008). Lan hori jende aurrean erakusteari erabat
lotu zitzaion, eta humanitatea, zintzotasuna eta
elkartasuna esku-beteka, hamabi emanaldi egin

zituen, han eta hemen, Euskal Herrian zehar. Horietako bat Hernanin eman zuen, 2009ko irailaren 18an, Biteri Kultur Etxean.

***Udazkenean, errainu bat itzaltzen da
oroitzapen lurraldean,
desagertuen zantzu esankorrek
errelatoen desziurrean,
hitz hunkituak haizetara
eta desegiten doazen irudiak
zorrino galduaren paisaia urrunetan,
izan zen, izan ginen
galdu genuen iraun nahiaren dema
eta desira izugarri hartan joan ziren
bizitza apalaren zatiak...
kontu ematearen azken orduak hots dago
hots dago eta dohainen liburua hutsik dago,
hutsik dago guretzat, zuretzat, ororentzat.***

Bizitzako azken urteetan, hilean behin Hernanin bazkaltzeko elkartzea nahi izan zuen Xabierrek. Osasunez makal zegoen, eta ezin zuen gauza handirik jan, baina, mahaiaren inguruan tertulian egoten ginen tarte hura, ohitura kuttuna bilakatu zitzaigun. Bi jatetxetan jaso genuen batik bat tratu berezia eta maitekorra. Horregatik aipatu nahiko nituzke, balore sakoneko pertsona bat ezagutzeko, tratatzeko eta disfrutatzeke aukera izan zuten beste pertsona, familia, izendun eta anonimo askoren izenean. Balore horien artean hauxe nabarmendu zuen bere azken

borondatean: pertsonen arteko adiskidetasuna, senidetasuna eta elkartasuna. Jatetxe horiek *Zumardi* eta *Sansonategi* dira. Arkaitzi astero gogorarazten zion jatetxe on bateko kartan beti egon behar duela zoparen bat, kataluniar adiskide on batek zioen moduan: “para *calafatear* el estómago”. Elkarrekin egin genuen azken bazkaria 2010eko udan izan zen, Sansonategi jatetxeko beirateak Akarregi gaineko kaxkotik eskaintzen zigun ikuspegi apartaz gozatuz. Horixe izango zen ziur aski Xabierrek hil aurretik jende aurrean egin zuen azken bazkaria, halabeharrez gure txokoari begira eta gure txokoaz mintzatuz eman genuena. Oiartzundik 15 kilometrora...

***Nola nahi dela, nazionalismo askoren bidegabekeriak
lotsarazten gaituen une hauetan, nik abertzale izaten
jarraitu nahi dut. Zuek nahi izanez gero, han itxoinen
dizuet aberkideen ametsezko lurralde ederrean.***